

ÜLKƏR XANLAROVA
AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu
AZ1073, Bakı şəhəri, H.Cavid prospekti, 115
Email: ulkar.khanlar@gmail.com

TÜRK DİLLƏRİNDƏ QRAMMATİK CİNSİN İZLƏRİ

Xülasə

Türk dillərində hal-hazırda qrammatik cinsin mövcud olmamasına baxmayaraq, bəzi dilçilər onun bir zamanlar bu dillərdə özünü göstərdiyini iddia etmiş və bununla bağlı bir sıra nümunələr təqdim etmişlər. Bəziləri bunun fonetik üsulla yarandığını, digərləri isə qrammatik şəkilçilərin köməyi ilə həyata keçirildiyini söyləmişlər. Məqalədə bir sıra türk dillərindəki həm alınma, həm də qədim sözlərdə qadın cinsi yaradan şəkilçilərə dair nümunələr yer almış və onların bəzilərinin öz ilkin formalarını dəyişərək müasir dildə mövcud olduğu göstərilmişdir. Cins bildirən şəkilçilərə əsasən insan adlarında, qohumluq əlaqələri və sənət bildirən sözlərdə rast gəlinəndi iddia edilmiş və bu, nümunələrlə əsaslandırılmışdır. Bəzi mütəxəssislər isə türk dillərində cins yarada biləcək şəkilçilərin hal-hazırda öz funksiyasını yerinə yetirmədiyini əsas gətirərək onların qədim zamanlarda çox məhdud sayda və adətən təkvariantlı olduğunu vurğulamışdır.

Bəzi fikirlərə görə, türk dillərində cins yaradan şəkilçilərin meydana gəlməsi onun başqa dillər ilə yaxın əlaqədə olmasının nəticəsidir. Ərəb dilinin təsiri ilə kişi adlarına şəkilçi artırılaraq qadın adları düzəldilməsi, italyan və fransız dillərinin təsiri ilə türk dilində imparatoriçe və patroniçe kimi sözlərin yaranması dillərin bir-birinə söz alıb-verməsi prosesi ilə bağlıdır. Bununla belə, türk dillərinin öz imkanları sayəsində cins ifadə edə bildiyini irəli sürən dilçilər də vardır. Onlardan biri - N.K.Dmitriyev -çin şəkilçisini qadın cinsinin arxaik göstəricisi hesab edir, -ça, -çə şəkilçilərinin isə yalnız kiçiltmə, əzizləmə deyil, həm də cins yaratma xüsusiyyətinə malik olduğunu söyləyir. Bunun əksinə olaraq, G.Karaağac Ural və Altay dillərində cinsi bildirmək üçün heç bir morfemin mövcud olmadığı fikrini dilə gətirmiş, türk dilində slavyan mənşəli cins yaradan şəkilçinin mövcudluğunu isə qətiyyətlə inkar etmişdir. Onun fikrincə, cins yaradan şəkilçi olduğu iddia edilən hissəciklər əvvəlcə söz birləşməsinin bir tərəfi olmuş, sonra isə mürəkkəb sözün tərkibində olan sadə sözlərdən biri kimi çıxış etmişdir. Bu mövzunun böyük fikir ayrılıqlarına yol açması onun müfəssəl şəkildə tədqiq edilməsini zəruri etmişdir.

Açar sözlər: qrammatik cins, qadın cinsi bildirən şəkilçilər, alınma sözlərdə qrammatik cins, insan adlarında qrammatik cins.

Cins kateqoriyası və cins şəkilçilərinin uzun müddətdir araşdırılan bir mövzu olmasına baxmayaraq, o müasir dövrdə də öz əhəmiyyətini itirməmiş və mövzu ilə bağlı daim yeni və maraqlı fikirlər irəli sürülmüşdür. Bu baxımdan, xüsusilə bəzi dillərdə cins kateqoriyasının mövcud olmaması diqqət mərkəzində olmuş, bu

məsələnin səbəbləri araşdırılmış və bəzi cins bildirən xüsusiyyətlərin bir zamanlar özünü göstərdiyi sübuta yetirilmişdir.

Aqqlütinativ dillərdə çoxlu sayda şəkilçilərin mövcud olmasına baxmayaraq, məhz cins yaradan şəkilçilərə az rast gəlinməsi və yaxud onların olmaması heç də dilin cinsi ifadə etmə qabiliyyətinin zəif olduğunu iddia etməyə əsas vermir. Bunun üçün dildə mütləq şəkildə cins kateqoriyasının olmasına gərək yoxdur. Bu o deməkdir ki, cinsin ifadə vasitələri arasında qrammatik xüsusiyyətlərin böyük rolu vardır. Cins kateqoriyasının mövcud olmamasının səbəbini hər zaman onun aqqlütinativ dil olması ilə bağlamamalı, bunun məhz türk dillərinə xas bir xüsusiyyət olduğu zənn edilməlidir. Bununla belə, türk dillərinin analitik xüsusiyyəti, onun cins bildirən sözlərə ekvivalent tapılmasını təmin etməsi nəzərdən qaçmamalıdır.

Bəzi mütəxəssislər iddia edir ki, qədim türk dillərində fonetik quruluşa əsasən sözləri cinslərə ayırmaq mümkün olmuşdur. A. Rəhimov *buva (baba), buvi (nənə), bibi (nənə) və bobo (baba)* sözlərinin misal çəksə də, bunlar istisna hallardır və müasir türk dillərində cinsi fərqləndirmək üçün fonetik üsulun mövcud olduğunu söyləməyə əsas vermir [bax:1, s 87]. Fonetik dəyişikliklərə misal olaraq eçi (qardaş) – eçä (bacı), qart (qoca kişi) – qurt-qa (qoca qarı) sözlərini də qeyd etmək olar. [2, s. 24]. Mancur dilində də cinsin ifadə olunmasında əsas rolu sinharmonizm oynayır: *амака (qaynata) – эмәкә (qaynana), арсалан (erkək aslan) – эрсәлән (dişi aslan), амила (erkək) – әмлә (dişi)* [2, s. 24]. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, bunlar istisna hallardır.

Türkoloji ədəbiyyatlarda fonetik üsulla yanaşı, cins bildirən şəkilçilər barədə də maraqlı fikirlərə rast gəlinir. Məsələn, N.K. Dmitriyev və V.M. Çistyakov ərəb dilindən gəlmə -a, -ə şəkilçilərinə diqqət çəkərək tatar dilində işlənən *Zakir-Zakirə, Nasix-Nasixə* adlarını nümunə göstərir. [bax:2, s. 24] Bu hal özbək və Azərbaycan dilində də *müəllim-müəllimə, şair-şairə* kimi sözlərdə özünü göstərir. Bu şəkilçilər məhz qadın cinsi yaratmağa xidmət edir və onları sözün sonundan götürdükdə, konkret cins bildirməyən sözlərə çevrilirlər. Təccüblü hal ondan ibarətdir ki, eyni mənəbəyə görə, cinsin bu formada ifadəsi türk mənşəli *Sevər-Sevərə (Севар – Севара)*, fars mənşəli *Feruz-Feruzə (Феруз – Феруза)* adlarında da özünü göstərir [2, s. 24]

Bəzən sifətlərin sonuna şəkilçi əlavə etməklə qadın cinsi bildirən isimlər düzəltmək mümkündür. Zəif, gücsüz mənasını verən *заифа, ожуза* sifətləri -a affiksi qəbul etməklə substantivləşərək hal-hazırda qadın məfhumunu ifadə edir. L. Reşetova və K. Umurov morfoloji üsulla cins yaradılmasını yalnız bu iki şəkilçi ilə məhdudlaşdırmır, qədim türk dillərində kifayət qədər məhsuldar şəkilçi olan -im şəkilçisini də qeyd edirlər (özbək dilində *хоним*, türkmən və tatarca *ханым*, çuvaş dilində *хуçам*) [bax:2, s. 25]. N.K.Dmitriyev göstərir ki, *xan* və *bəy* sözlərinə birinci şəxsin təkinə aid mənsubiyyət şəkilçisi artırmaqla, *mənim xanım, mənim bəyim* deyil, *xanım* və *bəyim* kimi qadın cinsi ifadə edən sözlər əmələ gəlmişdir. Bununla

belə, özbək və Azərbaycan dillərində bu nümunələr, xana və bəyə əzizləmə məqsədilə müraciət forması hesab edilir.

N.K.Dmitriyevə görə, Azərbaycan dilində bildirçin, göyərçin və (siqirçin) sığırçin sözlərinin tərkibindəki -çin də şəkilçisi qadın cinsi yaratmağa xidmət etmiş və bu sözlər müasir dövrdən fərqli olaraq yalnız diş quşları bildirmişlər. Türk dillərindəki armud növü bildirən *mələrcin* sözü məhz qadın adı kimi işlənir və ya *məkərçin* məhz diş çöldonuzu deməkdir.[bax:1, s 26] Professor E.A.Beqmatov N.K.Dmitriyevin fikirlərinə əsaslanaraq *barçin* sözündəki -çin şəkilçisini qadın cinsinin arxaik göstəricisi hesab edir. Qəhrəmanlıq eposu olan “Alpamış”-da *Barçin* obrazı *dişi ördək* mənasını verir, çünki *bar – ördək, çin* - qadın cinsi ifadə edən suffiksidir. [bax:2, s. 26]. Bu nümunə belə bir qənaətdə gəlməyə əsas verir ki, Xarəzm dialektində işlənən və gözəl qız mənasını verən *balçin* sözü *bal* kökü və *-çin* şəkilçisindən təşkil olunmuşdur. Qadınlar adətən şirin, dadlı və gözəl varlıqlara bənzədildiyi üçün bu sözün kökü də arı balı deməkdir, -çin şəkilçisi isə qadın cinsi bildirən şəkilçidir [2, s. 26].

Həm Azərbaycan, həm də müasir özbək dilində -ça/-çə şəkilçiləri cins yaratmaq qabiliyyətinə malikdir. N.K.Dmitriyev buna nümunə olaraq Azərbaycan dilinin dialektlərində işlənən *qulan-qulança* sözünü misal gətirmişdir [bax:2, s. 26]. Özbək dilində isə *kudaça* (молодая сватья - quda), *kiroliça* (kraliça), *oğaça* (1.kəniş, qadın qulluqçu 2. varlı uyuğurlarda nüfuzlu qadın). Bu şəkilçinin iki funksiyasını bir-birindən fərqləndirmək lazımdır. Məsələn, *бүвчә, тувчә, әбәчә, айчә, ойумчә, хонимчә* sözlərində -ça, -çə affiksləri kiçiltmə, əzizləmə ifadə edir, çünki sözügedən şəkilçilər əlavə olunana kimi bu sözlərdə artıq qadın cinsi əlamətləri mövcuddur. Bunun əksinə olaraq, *kudaça, kiroliça, bekaça* və *oğaça* sözlərində -ça, -çə şəkilçiləri birbaşa cins əlaməti bildirərək, *bek-bekaça, oğa-oğaça, kuda-kudaça* və *kirol-kiroliça* kimi cinsi qarşılıqların yaranmasına səbəb olmuşdur [2, s. 27].

F.T.Musayevanın “Türk dillərində feminizasiya şəkilçiləri” adlı məqaləsində bildirilir ki, türk dillərində cins kateqoriyasının mövcud olmamasını dilin quruluşu ilə əlaqələndirmək düzgün deyildir, çünki bu dillərdə söz sonuna çoxlu sayda şəkilçi əlavə etmək mümkündür. Bir çox mütəxəssislər türk dillərinin aqqlütinativ olması xüsusiyyətinin önə çəkərək onların analitik olması keyfiyyətini nəzərə almır. Halbuki, analitiklik dildə söz yaradıcılığı və onun qrammatik quruluşuna əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir. Cins ifadə edən leksik vahidlərin yarıdan çoxu analitik sözlər və bir çox qrammatik formalar analitik formalar ilə ifadə olunur.[2, s. 24]

Y.Nemet, A. Zayançkovski, M. Rəsənen, O. Pritsak, G. Doerfer, A. N. Kononov kimi türkoloqlar türk dilində -ça, -çık, -ka, -m qadın cinsi bildirən şəkilçilərin mövcudluğunu iddia etmişlər [bax:3, s. 151]. Ən çox mübahisəyə səbəb olan *tanrıça, begüm* “bəyin həyat yoldaşı”, *hanım, kösem, bike* “xan qızı və ya xanın həyat yoldaşı”, *biçe* “bəyin həyat yoldaşı”, *ağaça* “xanım” sözləridir. Bununla belə, daha fərqli fikirlərə də rast gəlmək olar. Məsələn, F. Braun *hocanım* sözünün *hanım*

hissəsindəki -anım şəkilçisini cins şəkilçisi qəbul edərək *hocanım, müdiranım, həmişiranım* sözlərini nümunə göstərmişdir. [bax:3, s. 151]

Türk dilində xüsusilə *tanrı – tanrıça* sözləri arasındakı cinsiyyət fərqi yaradan -ça şəkilçisi diqqəti cəlb edir. Bu şəkilçinin slavyan mənşəli -içə şəkilçisinin təsiri ilə yarandığı ehtimal edilir. Leksik cins yaradan sözlər zamanla dəyişərək şəkilçilərə çevrilir və qrammatik cinsin meydana gəlməsinə səbəb olur. Türk dilində, xüsusilə qadınlar üçün istifadə olunan xitabların sonradan sözə şəkilçi kimi qoşularaq qadın cinsi bildirən söz yaratmasının şahidi oluruq (məsələn, *beg emesi > begüm*), lakin bu şəkilçilər təkvariantlı olduğu üçün sözügedən dildə cins düzəldən şəkilçilərin geniş yayıldığını söyləməyə imkan vermir [3, s. 151].

Türk dilindəki alınma sözlər qrammatik cinsə bariz nümunədir. Ərəb dilindən alınmış sözlərdə -t, -a suffiksləri cins yaradan şəkilçilərdir. Bu baxımdan, *müdire, muallime, emânet, kübrâ, sevdâ, beyzâ qadın* cinsi bildirir [3, s.150]. Qərb dillərindən gələn-es, -ör, -öz şəkilçiləri *prens-prenses, host-hostes, kont-kontes, şantör-şantöz, dansör-dansöz* kimi sözlərin cins bildirməsinə yol açmışdır [3, s.150]. *Ballet* sözündən əmələ gəlmiş *balet* “balet oynayan kişi” və *balerin* “balet oynayan qadın” sözləri də qrammatik cinsə dair misaldır [3, s.150-151]. *İmparatoriçə, patroniçə, kraliçə, tanrıça* sözlərinin cins bildirməsinə səbəb olmuş -içə və -ça şəkilçiləri slavyan dilindən alınmadır. [3, s.151]

A.C.Emre Hind-Avropa dillərində olduğu kimi, türk dillərində də cins morfemlərinin mövcud olduğu fikrini irəli sürmüş və bununla bağlı nümunələr sadalamışdır. “Divani-lügətit-türk”-də adı çəkilən *kunaçın* “gənc dişi at” sözündəki -çın şəkilçisi qadın cinsi bildirən bir morfem olub -çe / -çi şəkilçisinin -n ilə uzadılmış formasıdır [Bax: 4, s. 90-91]. S.Çağatay isə türk dilində qrammatik cinsin mövcud olmadığını iddia etmiş, *hanım* və *begum* nümunələrindəki -m-in mənsubiyyət şəkilçisi olduğunu və *hanım* sözünün farsca *hânumân* kəlməsindən gəldiyini söyləmişdir [bax:4, s.91]. T.N.Gencan türk dilində kişi və ya qadın cinsini ifadə edəcək suffikslərin olmadığını, sadəcə buna aid çox qədim dövrdə azsaylı nümunələr görə biləcəyimizi iddia etmişdir (*han-hanım, beğ-begüm/bike, ağa-ağaça, kağan-katun*) [bax:4, s.91].

A.N.Kononov bir sıra kiçiltmə ifadə edən şəkilçilərin qadın cinsini yaratmış olduğu sözləri aşağıdakı kimi sıralamışdır:

1. +m / +ım han+ım ‘küçük han > hanın zevcesi’, bek+ım / beg+üm ‘küçük bey > beyin zevcesi’, tãñri+m ‘prenses’, ar-ãm” ‘Çuv. küçük koca > zevce’.

2. +A (< +Ak), +kA (< +kAy) kuda+ga ‘görücü’, bik+e / bek+e ‘hanın kızı veya zevcesi’, han+i+ke ‘hanın zevcesi veya kızı’.

3. +çı / +çü, +çA (< +çik; +çak) bi-çe, be-çe ‘beyin zevcesi veya kızı’, aa-ça ‘hanım’

4. +oç ~ +o bik+eç ‘hanın zevcesi veya kızı’, han-i ‘hanın zevcesi’

5. +cık kar-cık 3 ‘Tat. ihtiyar kadın’

6. +kAn tãñri-ken ‘Uyg. imparatoriçə’

7. +ey

ög-ey ‘üvey’

8. ka / -kay ana+ka ‘Tel. büyük anne’, ana+kay ‘Kaz. süt anne’ [Bax: 4, s. 91-92].

G.Karaağaçın söylədiyinə görə, xüsusilə qohumluq əlaqələrini ifadə edən sözlər əvvəlcə söz birləşməsi kimi çıxış etmiş, sonra isə onlar bir söz şəklində birləşmişdir. Nümunə olaraq, bik eçe(si) ‘bey hanımı’ > bikeç ~ biyçe > biçe; kan / han eşi ve ya kan/han eçe(si) ‘bey hanımı’ > kaniç > hani / kani; han eme(si) > hanum > hanım; beg eme(si) > begüm > begim; aga + beg > ağabey > abi, göstərmək olar [bax:4, s.92]. Onun fikrincə, bunlar sadəcə iki sözün birləşməsindən yaranan sözlər olsa da, G. Nemet, A. Zayançkovski, M. Rəsənen, O. Pritsak, G. Doerfer, A. N. Kononov kimi türkoloqlar “-ça, -çık, -ka, -kan, -m” şəkilçilərini cins yaradan və kiçiltmə ifadə edən şəkilçilər kimi dəyərləndirmişlər. Karaağaç bu fikrin tamamilə yanlış olduğunu və Ural və Altay dillərində cinsi bildirmək üçün heç bir morfemin mövcud olmadığı fikrini dilə gətirmişdir. O, türk dilində slavyan mənşəli cins yaradan şəkilçinin mövcudluğunu isə qətiyyətlə inkar etmişdir. Göründüyü kimi, alimlər arasında bu məsələ barədə böyük bir fikir ayrılığı vardır.

V.Hatiboğlu isə müqayisə aparmaq məqsədilə cins yaradan deyil, başqa funksiya yerinə yetirən şəkilçilərin türk dilində necə formalaşdığını göstərmişdir. *Eli ile > eliyle, gelmiş idi > gelmişti, seğ men, köle men, koca man, şiş man > seğmen, kölemen, kocaman, şişman* kimi sözlər də əvvəlcə iki sözün yanaşı işlənməsi ilə yaranmış, sonra iki söz birləşərək bir söz olmuş və bu zaman əvvəl müstəqil söz olmuş ikinci hissə şəkilçiyə çevrilmişdir [bax:4,s. 93]. Əgər bu proses digər şəkilçilərin yaranmasına gətirib çıxarırsa, eyni qayda ilə cins şəkilçiləri də meydana gələ bilər. V.Hatiboğlu türk dillərində cins yaradan şəkilçilərin meydana gəlməsini türk dillərinin bu morfemlərin mövcud olduğu digər dillər ilə əlaqədə olması və dillərin bir-birinə söz alıb-verməsi kimi təbii səbəbin nəticəsi olaraq qəbul edir. Odur ki, frız dilindən alınma *patron* və italyan dilindən alınma *imparator* sözlərindən *patroniçe* və *imparatoriçe* düzəldilməsi türk dilində cins kateqoriyası yaratmasa da, cinsiyyət məntiqini birbaşa formalaşdırmışdır.

Altay dil ailəsinin türk qrupunun uyğur yarımqrupuna mənsub olan Tuva dilində *oğlan, gənc oğlan* mənasını verən *ool* suffiksi bəzən kişi adlarına əlavə olunur və cins bildirən şəkilçi kimi çıxış edir (*Altın-ool* - qızıl oğlan, *Kara-ool* - tünd saçlı oğlan, qaraşın oğlan). Qadın adlarına isə qız, gənc qadın kimi tərcümə olunan *kıs* suffiksi əlavə olunur (*Aldın-kıs* - qızıl qız) [5, s.298].

1960-cı illərdən etibarən, Tuva dilində rus dilindən alınmış *-a* suffiksi kişi adlarına əlavə olunmağa başlanmışdır. Bacarıq, qabiliyyət mənasını verən *Çayaan* kişi adından *Çayaana* qadın adı, Sayan dağlarından yaranmış *Sayan* kişi adından isə *Sayana* qadın adı yaranmışdır [5, s.298]. Bundan başqa, Monqol dilindən alınmış *-maa* şəkilçisindən *Ajukmaa, Aylanmaa, Belekmaa, -baa* şəkilçisindən *Sevilbaa, -aa* şəkilçisindən *Handıvaa, Denzıvaa* qadın adları formalaşmışdır. İslam dininin qəbul

edilməsindən sonra Tuva dilində ərəb dilindəki kimi kişi adlarına şəkilçi artırılaraq qadın adları düzəldilmişdir (məs., *Emin – Emine*) [5, s.298].

Aparılmış araşdırmadan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, qrammatik cinsin əsasən mövcud olmadığı iddia edilən türk dillərində məhz qrammatik cinsə dair üzə çıxan maraqlı nümunələr ilə tədqiqatçıları təəccübləndirməkdədir. Həm dilçilər arasındakı fikir ayrılığı, həm də mövzu ilə bağlı aparılmış ən yeni araşdırmalar yeni faktların üzə çıxarılmasına səbəb olmaqdadır. Müasir dövrümüzdə türk dillərində qrammatik cins mövcud olmasa da, yuxarıda sadalanan nümunələr onun əvvəl mövcud olduğunu və müəyyən səbəblərə görə mövcudluğunu itirdiyini deməyə əsas verdiyindən, sözügedən səbəblərin araşdırılması zərurəti yaranır.

ƏDƏBİYYAT:

1. Мусаева Ф.Т. Суффиксы феминизации в тюркских языках. Вестник Челябинского государственного университета. 2011. № 37 (252). Филология. Искусствоведение. Вып. 61. С. 87–89.
2. Мусаева Ф.Т. Суффиксы феминизации в тюркских языках. Теория и практика гендерных исследований в мировой науке: материалы II международной научно-практической конференции 5–6 мая 2011 года. – Пенза – Махачкала – Ереван: Научно-издательский центр «Социосфера», 2011. – с. 23-27
3. Kerimoğlu C., Doğan G. Türkçede cinsiyet görünümleri ve çağrışımsal zihniyet. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı 38, 2015, s. 143 – 178
4. Doğan E. Türkiye Türkçesinde Cinsiyet Kategorisinin İzleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, C. 4, Sayı 17, 2011, s. 89-98.
5. Ödemiş Z. Tuva Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde İsimlerde (Adlarda) Karşılaştırmalı Gramatik Cinsiyet Kategorisine Bir Bakış. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 12/5, 2017, s. 295-306

Ханларова Улькяр

СЛЕДЫ ГРАММАТИЧЕСКОГО РОДА В ТЮРКСКИХ ЯЗЫКАХ

Резюме

Несмотря на отсутствие грамматического рода в современных тюркских языках, некоторые языковеды настаивают на его присутствии в прошлом и в связи с этим приводят ряд примеров. Одни утверждают, что это образовалось фонетическим путём, а другие - с помощью грамматических суффиксов. В данной статье даны примеры суффиксов, образующих женский род и в заимствованных, и в архаических словах ряда тюркских языков и показано существование и употребление некоторых из них в современном языке в

измененной форме. Утверждается, что родовые суффиксы, в основном, встречаются в именах людей, словах, выражающих родственные связи и профессии, и это обосновывается примерами. А некоторые специалисты на основе того, что родовые суффиксы не выполняют свою функцию в современном языке, указывают на их ограниченное количество и однозначное применение в прошлом.

По мнению некоторых, образование родообразующих суффиксов в тюркских языках является результатом их тесной связи с другими языками. Образование женских имен путем добавления суффиксов к мужским именам под влиянием арабского языка и появление в турецком языке таких слов, как *imperatorîçe* и *patronîçe* под влиянием итальянского и французского языков, связаны с процессом языкового обмена. Наряду с этим есть лингвисты, которые утверждают, что тюркские языки могут выражать грамматический род благодаря своим языковым возможностям. Один из них, Н.К. Дмитриев, который считает окончание *-çin* архаичным показателем женского рода и говорит, что окончание *-ça* и *-çə* имеют не только уменьшительно-ласкательные свойства, но и способствуют родообразованию. Напротив, Г. Караагач высказывал мнение об отсутствии морфем для обозначения рода в уральских и алтайских языках и категорически отрицал существование славянского суффикса феминизации в тюркском языке. По его словам, частицы, которые, являются родообразующими суффиксами, сначала были одной стороной словосочетания, а затем выступали как одно из простых слов в составе сложного слова. Тот факт, что эта тема привела к большим разногласиям во мнениях, сделал необходимым ее детальное исследование.

Ключевые слова: : *грамматический род, суффиксы феминизации, грамматический род в заимствованных словах, грамматический род в именах людей.*

Ulkar Khanlarova

MARKS OF THE GRAMMATICAL GENDER IN TURKIC LANGUAGES

Summary

Although grammatical gender does not currently exist in the Turkish languages, suggesting a great number of examples on the topic, some linguists claim that in the past, it was definitely observed in these languages. Some hold the opinion that it was caused by some phonological processes, while others believe it was realized with the help of grammatical suffixes. A range of the Turkic languages were analyzed in order to define the feminine suffixes which are particularly witnessed in borrowed and archaic words; furthermore, it is mentioned that whereas some of these

suffixes have altered their initial structures, they continue to exist in the languages. Feminine suffixes are frequently observed in people's names, in the words denoting professions and relatives. However, taking into account the fact that grammatical gender has lost its significance in the modern languages, opponents claim that they played a major role in the old languages, yet suffixes were in small numbers and mostly had only one version.

According to some beliefs, the appearance of gender suffixes in the Turkic languages is the result of its close relationship with other languages. Owing to the influence of Arabic, certain suffixes have been added to male names in order to make female names, and the examples of borrowed words such as the Italian word *imparatoriçe* (*empress*) and the French word *patroniçe* (*boss*) have emerged in the Turkish language. However, some linguists claim that the Turkic languages possess the opportunity to convey grammatical gender on their own. One of these linguists is N.K.Dmitriyev who considers the suffix *-çin* to be an archaic indicator of feminization and who says that the suffixes *-ça*, *-çə* are not only diminutives, but also the suffixes expressing gender. On the contrary, G.Karaagac holds the opinion that Ural-Altai languages do not have any morphemes that denote gender, and he is also against the belief that in the Turkish language there can be a borrowed suffix of Slavic origin. He believes that the suffixes that are claimed to be feminization suffixes in the Turkish language had been the parts of some word combinations, and then they turned into simple words forming compound words. Having led to a heated dispute among linguists, the topic is needed to be comprehensively studied.

Key words: *grammatical gender, feminine suffixes, grammatical gender in borrowed words, grammatical gender in personal names.*

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 16.02.2022

Çapa qəbul olunma tarixi: 28.02.2022

Rəyçi: fil.ü.f.d., dosent T.A.Quliyev

tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur